

بررسی تطبیقی بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در شش کشور اروپایی، ترکیه و ایران

عزت‌الله سام‌آرام*

روند جهانی شدن این واقعیت را نشان می‌دهد که در آینده نزدیک، سهم حرف و مشاغل آزاد و پرداختن به خوداشتغالی افزایش چشم‌گیری خواهد داشت. چرا که با پیدایش ادارات و دانشگاه‌های مجازی، تجارت الکترونیکی، تلفن همراه و رایانه‌های همراه می‌توان گفت که برای انجام امور شغلی دیگر نیازی به استقرار در یک مکان نیست و این مناسبات را در هر مکانی می‌توان انجام داد. لذا تنها راه توسعه نظام بیمه‌ای در ایران، توجه بیشتر به بیمه‌های درمانی و بازنشستگی صاحبان حرف و مشاغل آزاد است.

در این مقاله ضمن بررسی موضوع بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران، قوانین و مقررات بیمه آنان و خوداشتغالی در شش کشور اروپایی و کشور ترکیه بررسی شده است و در نهایت ویژگی‌های آن‌ها با ویژگی‌های بیمه حرف و مشاغل آزاد ایران مقایسه شده است:

* دکترای مددکاری، عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی

<esamaram@hotmail.com>

الف) تطبیق سن بازنشستگی در کشورهای تحت مطالعه .

ب) تطبیق میزان حق بیمه در کشورهای تحت مطالعه .

ج) تطبیق رتبه بندی افراد تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی .

د) تطبیق مشاغل تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی و صندوق های مربوط به آنها .

ه) تطبیق مدیریت بیمه خوداشتغالی .

کلید واژه ها: اروپا، ایران، بیمه اجتماعی، ترکیه، مشاغل

آزاد

تاریخ دریافت مقاله: 83/2/9 تاریخ پذیرش مقاله:

83/9/27

مقدمه

روند جهانی شدن، این واقعیت را نشان می دهد که در آینده نزدیک، سهم حرف و مشاغل آزاد و پرداختن به خوداشتغالی افزایش چشم گیری خواهد داشت. آمار اشتغال در کشور کانادا نشان می دهد که بیش از سه چهارم جوانان کانادا که در دهه نود میلادی مشغول کار شده اند، مشاغل آزاد داشته اند و یا خوداشتغال بوده اند. (Statistics Canada, 1996). این ویژگی به مرور وارد کشورهای در حال توسعه خواهد شد. چرا که با پیدایش ادارت و دانشگاه های مجازی، تجارت الکترونیکی و تلفن و

رایانه‌های همراه می‌توان گفت که برای انجام امور شغلی دیگر نیازی به استقرار در یک مکان نیست و این مناسبات را در هر مکانی می‌توان انجام داد. حال چنانچه یکی از سازوکارهای دریافت حق بیمه را وجود مکانی به نام کارگاه بدانیم، شرایط جدید این ابزار مهم دریافت حق بیمه را از نظام بیمه خواهد گرفت. از سویی چندپیشگی، اشتغال هم‌زمان یک نفر در چند شغل با ماهیت متفاوت، کار پاره‌وقت و کار برای چند کارفرما و عمدتاً به صورت غیرحضوری باعث خواهد شد که امکان ادامه نظام بیمه‌ای سنتی با مشکلات عدیده‌ای مواجه شود و زمینه اجرایی آن روز به روز مشکل‌تر و ناکارآمدتر شود، لذا می‌توان گفت که تنها راه توسعه نظام بیمه‌ای در ایران، توجه بیش‌تر به بیمه‌های درمانی و بازنشستگی صاحبان حرف و مشاغل آزاد است.

در این مقاله ضمن بررسی موضوع بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران، قوانین و مقررات بیمه این گروه، هم‌چنین افراد خوداشتغال، در شش کشور اروپایی و کشور ترکیه، بررسی شده است و در نهایت ویژگی‌های آنها با ویژگی‌های بیمه حرف و مشاغل آزاد ایران مقایسه شده است.

1 هدف

هدف این پژوهش کسب شناخت بیش‌تر در باب بیمه

اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در سایر کشورها و مقایسه آن با بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران است.

(2) روش

در این پژوهش از روش تحقیق اسنادی استفاده شده است که در آن علاوه بر منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی تأمین اجتماعی داخل کشور، از منابع سازمان بین المللی کار (ILO) (International Labor Organization) و انجمن بین المللی تأمین اجتماعی (International Social Security Association/ISSA) نیز استفاده شده است.

همچنین با مراجعه به سایت های اینترنتی حوزه بیمه اجتماعی حرف و مشاغل آزاد، داده های لازم برای تحقیق درباره کشورهای مختلف تهیه شده است.

(3) بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران

صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران به افرادی اطلاق می‌شود که برای انجام حرفه یا شغل منظور، به تنهایی (خویشفرما) یا با داشتن کارگر (به تشخیص سازمان تأمین اجتماعی) به کار اشتغال داشته و مشمول مقررات خاصی نباشند. مشمولان آیین‌نامه بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران عبارت‌اند از:

- الف) کارفرمایان کلیه کارگاه‌های فعال مشمول تأمین اجتماعی، با معرفی واحد درآمد.
- ب) خویش‌فرمایان فعالیت‌های مشمول تأمین اجتماعی، با ارائه مدارک شناسایی مبنی بر کارفرمایی و تأیید واحد درآمد.
- ج) پیمان‌کاران، با ارائه تصویر پیمان در حال انجام و معرفی واحد درآمد.
- د) روحانیان، با معرفی حوزه علمیه یا سازمان تبلیغات اسلامی.
- ه) کارگزاران ستادهای نماز جمعه، با معرفی ستاد نماز جمعه و تأیید امام جمعه.
- و) کارگزاران دفاتر ائمه جمعه، با معرفی کتبی امام جمعه.
- ز) کارگزاران دفاتر نمایندگان مجلس شورای اسلامی، با معرفی کتبی نماینده مجلس.
- ح) خادمان مساجد، با معرفی هیأت امنای مسجد و تأیید امام جماعت مسجد.
- ط) مخترعان، مبتکران و نوآوران، با معرفی سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران.
- ی) هنرمندان، خبرنگاران، عکاسان حرفه‌ای، نویسندگان، مورخان و شاعران، با معرفی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ک) رانندگان تاکسی و تاکسی‌بار پلاک قرمز، با معرفی سازمان تاکسی‌رانی یا اتحادیه مربوطه؛

همچنین رانندگان مینی‌بوس‌های خطوط داخل شهری به شرط دارا بودن پلاک قرمز، با معرفی شرکت واحد، در شهرستان‌ها با معرفی شهرداری یا مرجع صدور مجوز اشتغال به کار آنان در سطح شهر

ل) رانندگان کمپرسی، کامیون، کامیونت داخل شهری به شرط اشتغال به کار، با ارائه معرفی‌نامه از نیروی انتظامی یا شهرداری.

م) بنایان و کارگران ساختمانی که به طور آزاد فعالیت دارند، با معرفی اتحادیه و یا انجمن صنفی صاحبان حرف و مشاغل آزاد.

این گروه‌ها می‌توانند با پرداخت حق بیمه تعیین شده طبق جدول شماره 1 از حمایت‌های مندرج در قانون تأمین اجتماعی برخوردار گردند. (راهنمای مقررات تأمین اجتماعی، 1380: 42)

جدول 1: نرخ حق بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد

ردیف	موضوع قرارداد (نوع بیمه)	مزایا و تعهدات سازمان	نرخ حق بیمه درصد	
			سهم دولت	سهم بی‌مه‌شده
1	بازنشستگی	مستمری بازنشستگی و بازمانگان (فوت بعد از بازنشستگی)	2	12
2	بازنشستگی و فوت	مستمری بازنشستگی و بازمانگان (فوت قبل یا بعد)	2	14

		از بازنشستگی)		
2	18	مستمری بازنشستگی، از کار افتادگی و بازماندگان	بازنشستگی، از کار افتادگی کلی و فوت	3

منبع: راهنمای مقررات تأمین اجتماعی، سال 80 .

4) بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در کشور اروپایی

4-1) انگلیس

کشور انگلیس دارای 59/300/000 نفر جمعیت است با 15/7 درصد سال‌مند بالای 65 سال، نرخ امید به زندگی 75 سال (مردان) تا 80 سال (زنان) و درآمد سرانه 22093 دلار (2002).

در باب بیمه‌های اجتماعی در انگلیس از جمله بازنشستگی، از کارافتادگی و بازماندگان، اسناد نشان می‌دهد که از سال 1925 اولین قانون بیمه‌های بازنشستگی، سال‌مندان و بازماندگان تصویب و به اجرا گذاشته شده است. قبل از آن تنها بیمه از کارافتادگی وجود داشته که قانون بیمه 1911 این کشور است.

جدیدترین قوانین بیمه‌های اجتماعی در انگلیس قوانینی است که در دهه نود به تصویب رسیده و کماکان در حال اجرا است. این قوانین عبارت‌اند

از:

قانون جدید بازنشستگی 1995، قانون اصلاحات رفاه و بازنشستگی 1999، قانون حمایت کودکان، و قانون بازنشستگی و تأمین اجتماعی سال 2000.

1-1-4) بیمه اجتماعی خوداشتغال‌ها (Self-employed) یا صاحبان حرف و مشاغل آزاد

در کشور انگلیس بیمه ملی در چهار سطح برقرار می‌شود:

سطح اول، مختص افرادی است که در استخدام یک کارفرما هستند.

سطح دوم، به افراد خوداشتغال اختصاص دارد: مادامی که درآمد خالص سالیانه آن‌ها کم‌تر از 4095 پوند انگلیس باشد، بدون حق بیمه، و بیش‌تر از آن تا درآمد خالص سالیانه 4615 پوند؛ با حق بیمه هفتگی 2 پوند (برای اعضای گروه‌های ماهی‌گیر هر هفته 2/65 پوند است)، کلیه خدمات بیمه‌های اجتماعی بازنشستگی را شامل می‌شود (سال مالی 2003-2004 میلادی).

سطح سوم، بیمه اجتماعی اختیاری (حق بیمه هفتگی 6/95 پوند) است. این سطح برای خوداشتغالی‌هایی است که مایل اند در زمان بازنشستگی مقرری بیش‌تری را با توجه به سطح پایه بازنشستگی دریافت کنند. سطح چهارم، به افراد خوداشتغال اختصاص دارد؛

مادام که درآمد سالیانه آن ها بالاتر از 4615 پوند باشد (سال 2003-2004) و حداکثر آن 30940 پوند انگلیس باشد (سال 2003-2004). این رقم در سالهای 2002-2003 برابر 30420 پوند انگلیس بوده است).

کسانی که هم خوداشتغال هستند و هم بر ای دیگران کار می کنند (مزدبگیر هم هستند) اجباراً باید حق بیمه سطح یک، دو، چهار را بپردازند. حق بیمه سطح یک به درآمد حاصل از دستمزدی برمی گردد که از کارفرما می گیرند. بخشی از این حق بیمه را کارفرما پرداخت می کند و بخش دیگر را خود مزدبگیر.

خوداشتغالهایی مثل این موارد، فقط حق بیمه سطح دو را می پردازند:

- (الف) مغازه دارها.
- (ب) افراد حرفه ای مثل معماران، وکلای دادگستری یا مشاوران حقوقی.
- (ج) نویسندگان و هنرمندان.
- (د) مزرعه داران، دارندگان صنایع دستی کوچک.
- (ه) شرکاء برخی مشاغل.

خدمات بیمه ای که افراد در سطح دوی ملی دریافت می کنند عبارتاند از:

- (الف) مقرری از کارافتادگی.
- (ب) حقوق بازنشستگی در سطح مقدماتی دولتی (Flat-

. rate Pension)

ج) مقرری توان بخشی.

د) مقرری زایمان.

برای اعضای گروه های صیادی (ماهیگیران) برنامه بیمه ای ویژه ای تدارک دیده شده است که علل آن وجود بی کاری آن ها در برخی هفته ها بین دو دوره عملیات صید، وابسته بودن کار آن ها به وضع جوی دریا و فصلی بودن شغل آن ها است؛ هم چنین خطرات ویژه ای که در این شغل وجود دارد. لذا حق بیمه آن ها اندکی بیش از خوداشتغال ها است، یعنی هفته ای 2/65 پوند (در سال 2003-2004).

2-4 آلمان

کشور آلمان دارای 82/000/000 نفر جمعیت است، با 16/1 درصد جمعیت 65 ساله و بالاتر. امید زندگی در آلمان برابر آمار سال 2002، برای مردان 74/3 سال و برای زنان 80/6 سال است و درآمد سرانه برابر 23742 دلار است.

اساس کشور آلمان، ثبات قوانین و خودیاری است که با شعار «یکی برای همه و همه برای یکی» هدایت می شود. یعنی اقشار کم درآمد، کم تر از اقشار پردرآمد حق بیمه و عوارض اجتماعی می پردازند.

نظام تأمین اجتماعی آلمان بر سه اصل استوار

است: الف) اصل بیمه . ب) اصل حمایت و مراقبت پرستاری. ج) اصل رفاه . اولین قانون بیمه های اجتماعی آلمان در 1889 میلادی تصویب و اجرا شد . قانون جدیدی که هم اکنون در آلمان اجرا می شود در سال 2001 به تصویب رسیده است (ISSA, 2002).

در کشور آلمان برای بیمه های اجتماعی افراد خوداشتغال، معدنچیان و هم چنین کشاورزان، قوانین ویژه ای وجود دارد.

ایجاد صندوق های بیمه های اجتماعی اجباری افراد خوداشتغال، به مسئولیت دولت برای حمایت از افراد خوداشتغال برمی گردد. این صندوق ها از اول سال 1983 بیمه های اجتماعی هنرمندان و روزنامه نگاران را نیز به صورت اجباری تحت پوشش قرار داده است . این اقدام برخاسته از قانون تأمین اجتماعی هنرمندان است که در 27 جولای 1981 در آلمان به تصویب رسید.

با وجود این هنوز در رشته های محدودی، خویش فرمایان مشمول بیمه اجباری هستند از جمله آنها می توان به کسانی که در بخش صنایع دستی به طور خویش فرما مشغول کار هستند اشاره کرد (علی حسینی، 1382: 103).

البته بیش از 50 درصد خویش فرمایان در آلمان از بیمه اجباری استفاده می کنند و بقیه از صندوق های خصوصی بازنشستگی بهره مند هستند. و برخی هم برای

- کسب حمایت بیش تر در مقابل خطرات مختلف مثل بیماری، از کارافتادگی، کهولت سن و غیره، از هر دو استفاده می‌کنند.
- پوشش بیمه‌ای در آلمان شامل این موارد است:
- الف) بازنشستگی.
 - ب) از کارافتادگی.
 - ج) مقرری بازمانگان.
 - د) هزینه‌های درمانی.
 - هـ) حوادث ناشی از کار.
 - و) بی‌کاری.
 - ز) کمک عائله‌مندی (16: 2002, ISSA).

3-4 فنلاند

کشور فنلاند با جمعیت محدودی برابر 5/200/000 نفر، دارای 14/8 درصد سالمندی 65 ساله و بالاتر است. امید زندگی در این کشور برای مردان، 73/7 سال و برای زنان 81 سال است و سن بازنشستگی 65 سال است. درآمد سرانه آن معادل 23096 دلار است. اولین قانون تأمین اجتماعی در فنلاند در 1937 تصویب و برقرار شد. پس از آن، از سال 1956 تا سال 2000 میلادی، این قانون هفت بار تجدید نظر یا تکمیل شد.

نظام تأمین اجتماعی فنلاند شامل برنامه بازنشستگی عمومی، هم چنین برنامه بازنشستگی قانونی مرتبط با میزان درآمد افراد است.

در کشور فنلاند تمام کارکنان 14 ساله به بالا تحت پوشش بیمه های اجتماعی هستند. در این کشور، نظام ویژه ای برای بیمه اجتماعی کارکنان فصلی، پاره وقت، دریانوردان، کارکنان بخش عمومی، کشاورزان و افراد خوداشتغال وجود دارد. هر فرد خوداشتغال با پرداخت 21/1 درصد از درآمد خالص خودش، از همه خدمات تأمین اجتماعی از جمله بیمه های اجتماعی (بازنشستگی، ازکارافتادگی، بازمانگان و غیره) بهره مند می شود (افراد خوداشتغال در چهار سال اول شروع کار خوداشتغالی خودشان تنها 15/8 درصد درآمد خالص خودشان را می پردازند که از سال پنجم به 21/1 درصد افزایش می یابد). سقف درآمد سالیانه برای پرداخت حق بیمه برابر 87679/73 یورو است (ISSA, 2000: 72).

4-4 سوئیس

کشور سوئیس دارای 7/200/000 نفر جمعیت است، با 15/8 درصد سالمندان 65 ساله و بالاتر. امید زندگی در سوئیس برای مردان 75/6 سال و برای زنان 82 سال است. درآمد سرانه مردم آن 27171 دلار است. اولین قانون بیمه اجتماعی سال مندان و بازمانگان در 1946 تصویب شد و در 1959 بیمه ازکارافتادگی و در 1982 بازنشستگی شغلی به آن اضافه شد. برنامه های تأمین اجتماعی در سوئیس براساس

نظام بیمه اجتماعی و نظام بازنشستگی شغلی است که مدیریت آن به عهده دولت است. براساس قانون بازنشستگی دولتی، کلیه کارکنان حقوق‌بگیر تحت پوشش بیمه بازنشستگی هستند و از 1997 کلیه کارگرانی که بی‌کار می‌شوند نیز از مقرری‌های این قانون استفاده می‌کنند. افراد خوداشتغال در سوئیس می‌توانند به صورت داوطلبانه وارد این نظام شوند. کارگران برای بیمه دوران سال‌مندی و بازماندگان، $4/2$ درصد، و برای پوشش بیمه ازکارافتادگی 7 درصد حق بیمه می‌پردازند. این حق بیمه هیچ سقف درآمد ندارد. افراد خوداشتغال باید $7/8$ درصد درآمد خودشان را برای بیمه دوران سال‌مندی و بازماندگان و $1/4$ درصد را برای بیمه ازکارافتادگی خودشان پرداخت کنند. برای برقراری مقرری‌های پایه در نظام تأمین اجتماعی، دولت سوئیس حدود 20 درصد هزینه‌های بازنشستگی سال‌مندی را پرداخت می‌کند. ($16/36$ درصد از دولت فدرال و $3/64$ درصد از حکومت محلی). همچنین دولت نیمی از هزینه‌های ازکارافتادگی را پرداخت می‌کند (75 درصد آن از دولت فدرال و 25 درصد دیگر از حکومت محلی تأمین شود). سن بازنشستگی در این کشور برای مردان 65 و

برای زنان 63 سال است. سن پیشنهادی برای بازنشستگی زنان از سال 2005 برابر 64 سال است.

5-4) بلژیک

کشور بلژیک دارای 10/200/000 نفر جمعیت است. 16/8 درصد جمعیت بلژیک 65 ساله و بالاتر از آن هستند. درآمد سرانه در این کشور معادل 25443 دلار است.

اولین قانون بیمه سال مندان در 1900 میلادی در بلژیک تصویب و اجرا شد. در سال 1944 (بعد از جنگ دوم جهانی) قانون از کارافتادگی نیز تصویب و اجرا شد.

قوانین جدید سال مندی و بازنشستگی برای کارگران از 1963 تا 1996 سه بار تکمیل شده که آخرین آن اکنون در بلژیک اجرا می شود. همچنین قانون جدید از کارافتادگی در 1963 تکمیل شد و در سال 2001 قانون ادامه پرداخت مستمری کمک هزینه بی کاری نیز به تصویب رسید.

در کشور بلژیک نظام ویژه ای برای بیمه اجتماعی و حمایت اجتماعی کارکنان خوداشتغال در مشاغل غیرکشاورزی وجود دارد که عمدتاً به صورت اجباری است (برای مشاغل آزاد کشاورزی، برنامه جداگانه ای وجود دارد). در این نظام ویژه، کارکنان خوداشتغال به کسانی گفته می شود که بدون هیچگونه قرارداد استخدامی اعم از قانونی یا

عرفی به يك شغل یا فعالیت سودآور و قانونی در بلژیک مشغول باشند.

در این کشور برای حمایت اجتماعی از خوداشتغالها روند معمولی بیمه اجتماعی سه نوع کمک اجتماعی را ارائه می‌دهد:

(الف) حقوق بازنشستگی و مقرری بازماندگان.

(ب) کمک هزینه خانواده (عائله‌مندی).

(ج) هزینه درمان بیماری ها یا مقرری های معلولیت.

6-4) فرانسه

کشور فرانسه دارای 59/000/000 نفر جمعیت، با 15/8 درصد سالمند 65 ساله و بالاتر است. امید زندگی در فرانسه برای مردان 74/5 و برای زنان 82/3 سال است.

سن بازنشستگی در این کشور 60 سال و میزان درآمد سرانه معادل 22894 دلار است (ISSA, 2002: 20).

اولین قانون بیمه های اجتماعی در فرانسه در 1910 میلادی تصویب و اجرا شد و پس از آن در سالهای 1945 تا 1995 این قانون ده بار اصلاح شد و یا تغییر یافت.

نوع نظام تأمین اجتماعی در فرانسه از نوع نظام بیمه های اجتماعی و نظام بازنشستگی تکمیلی دولتی است. در فرانسه علاوه بر نظام پوشش بیمه برای کارکنان حقوق بگیر، نظام های ویژه ای برای

کشاورزان، معدن چیان، کارکنان راه آهن، کارکنان بخش عمومی، دریانوردان، افراد خوداشتغال در بخش کشاورزی و افراد خوداشتغال در حرف و مشاغل آزاد غیرکشاورزی وجود دارد.

نظام تأمین اجتماعی در فرانسه از ساختاری غیرمتمرکز برخوردار است و صندوق های بیمه بازنشستگی از صندوق بیمه خدمات درمانی جدا است. بیمه اجتماعی در فرانسه برای همه افرادی که در هر یک از نظام های نام برده عضویت دارند، اجباری است و سایر افراد (که تقریباً 2 درصد جمعیت کشور را شامل می شوند) می توانند به طور اختیاری به عضویت نظام تأمین اجتماعی در آیند. ویژگی دیگر نظام تأمین اجتماعی فرانسه بیمه های مکمل است که بیمه شدگان را به صورت اجباری و غالباً از محل حق بیمه ای که کارفرمایان باید بپردازند، تحت پوشش قرار می دهد (کریمی، 1379).

5) تحلیل و تطبیق داده ها، نتیجه گیری و پیشنهادات

5-1) تحلیل داده ها

در این تحقیق ویژگی های برنامه های بیمه اجتماعی برای افراد خوداشتغال در شش کشور اروپایی تحت بررسی قرار گرفت که داده های آن در گزارش تحقیق

آمده است.*

در برخی از کشورها ساختار برنامه های بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال، بررسی شد. در اکثر آنها به تاریخچه این برنامه ها اشاره شد و در برخی دیگر جزئیات برنامه، چگونگی پوشش افراد خوداشتغال و میزان حق بیمه آنها در سطوح مختلف نیز بررسی شده است.

دربارۀ ایران نیز کلیه اسناد و مدارک، قوانین و آئین نامه های مربوط به بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال (صاحبان حرف و مشاغل آزاد و بیمه اختیاری)، تحت بررسی قرار گرفت که بخشی از آن در متن گزارش، و اصل قوانین و آئین نامه ها در پیوست گزارش آمده است.

در ادامه بررسی و برای انجام بررسی تطبیقی، برنامه های مشترک کشورها در یک جدول و در کنار هم آمده است و به این علت که این بررسی به موضوع بیمه های اجتماعی می پردازد، در یک ستون جداگانه سه برنامه اصلی بیمه های اجتماعی، یعنی بازنشستگی (پیری)، از کارافتادگی و حمایت بازماندگان، مطرح شده است و نرخ حق بیمه نیز در حد دسترسی به منابع، در جدول مربوطه قید شده

* برای اطلاع بیش تر رجوع کنید به اصل گزارش تحقیق در مؤسسه کار و تأمین اجتماعی

است.

تقریباً در همه کشورهای اروپایی مطالعه شده موضوع بیمه اجتماعی خوداشتغال (Self-employed) به سبب مشکل بودن مدیریت این نوع بیمه اجتماعی، (مثل موضوع بیمه کارکنان خانوادگی، خانه دارها، کارگران روزمزد و کارکنان بخش کشاورزی) از پوشش برنامه جامع تأمین اجتماعی کنار گذاشته شد. گفتنی است برای هر کدام از این گروه ها صندوق های جداگانه ای با ویژگی مناسب آن ها تعیین شده است که برخی از آن ها به مرور تحت پوشش نظام عمومی بیمه قرار می گیرند.

در برخی از کشورها افرادی که تحت پوشش بیمه نیستند حق دارند که بازنشستگی مشروط داشته باشند. با این شرط که آن ها به صورت داوطلبانه در سطح معینی حق بیمه بازنشستگی را بپردازند. برخی نظام ها برای زنان که برحسب ضرورت برای نگهداری فرزندان شان یا برای ارتقای خانواده از کار کناره می گیرند، برنامه ادامه پرداخت حق بیمه بازنشستگی (نوعی برنامه بیمه اختیاری برای تداوم بیمه) دارند.

منابع مالی بیمه های اجتماعی این کشورها از سه منبع (حق بیمه مستخدم، درصد اخذ شده از کارفرما و کمک دولت) تأمین می شود.

افراد خوداشتغال باید سهمی بیش‌تر از حق بیمه مستخدم بپردازند، چون آن‌ها باید بخشی از سهم کارفرما را هم خودشان بپردازند. این میزان در کشورهای مختلف متفاوت است.

در خصوص نحوه مدیریت بیمه‌های اجتماعی برای افراد خوداشتغال، در اکثر کشورهای مطالعه شده، مؤسسه‌های جداگانه‌ای همراه با صندوقی جداگانه، مدیریت آن را به عهده دارند. در چند کشور محدود، مدیریت امور بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال، اعم از وزارت کار یا یک سازمان دولتی؛ مستقیماً در دست دولت است. ولی اکثر مؤسسات ویژه وابسته به دولت دارند.

درباره بهره‌مندی از بیمه بی‌کاری، در اکثر کشورهای مطالعه شده بیمه بی‌کاری برای افراد خوداشتغال وجود ندارد؛ تنها در برخی کشورها به افراد خوداشتغال در دوران بی‌کاری برای مدت کوتاهی بیمه بی‌کاری و یا کمک‌یارانه‌ای (Subsidized assistance) از طرف دولت پرداخت می‌شود. در خصوص کمک هزینه خانواده چیزی نزدیک به نرخ مقرری پایه (flat-rate) برای بی‌کاران بیمه شده، و در برخی کشورها برای تمام حقوق بگیران و افراد خوداشتغال، برنامه کمک هزینه خانواده برقرار است. آن‌ها درصدی از درآمد خودشان را برای این منظور به صندوق مربوطه می‌پردازند و در مقابل

برحسب شرایط خانواده از نظر تعداد فرزندان، سن، جنس و معلولیت های اجتماعی، کمک هزینه خانواده دریافت می کنند.

در همه کشورهای ششگانه مطالعه شده برنامه های زیر برقرار است:

(الف) بیمه بازنشستگی (سال مندی).

(ب) بیمه ازکارافتادگی.

(ج) بیمه بازماندگان (فوت خود کارگر یا فرد خوداشتغال).

(د) بیمه حوادث کار.

(ه) بیمه بی کاری.

(و) کمک هزینه خانواده (عائله مندی).

(ز) بیمه درمان و مراقبت.

(ح) بیمه کمک هزینه دوران بیماری و زایمان.

در کشورهای سوئیس و انگلیس نرخ پایه (حداقل حق بیمه پرداختی) وجود دارد، ولی در چهار کشور دیگر وجود ندارد.

در کشورهای بلژیک، فرانسه، آلمان، سوئیس و انگلیس، حق بیمه ها با توجه به درآمد فرد محاسبه و دریافت می شود ولی در کش ور فنلاند این چنین نیست.

در کشورهای فنلاند، فرانسه، سوئیس و انگلیس بازپرداخت سرمایه گذاری های بیمه عمر همراه با سود آن وجود دارد که در دو کشور دیگر (بلژیک و

آلمان) وجود ندارد.

در کشورهای فنلاند، فرانسه و سوئیس طرح های مربوط به حق سنوات خدمت وجود دارد، ولی در سه کشور دیگر یعنی بلژیک، آلمان و انگلیس وجود ندارد.

5-2) تطبیق داده ها

5-2-1) تطبیق سن بازنشستگی در کشورهای مطالعه

شده

سن بازنشستگی در کشورهای تحت مطالعه به صورت جدول شماره 2 است:

جدول 2: سن بازنشستگی

جنس	بلژیک	فنلاند	فرانسه	آلمان	سوئیس	انگلیس	ایران
مرد	65 سال	65 سال	60 سال	65 سال	65 سال	65 سال	60 سال
زن	62 سال	65 سال	60 سال	65 سال	63 سال	60 سال	55 سال

همانطور که در این جدول آمده است، در اکثر کشورهای مطالعه شده، زنان بین 2 تا 5 سال زودتر از مردان به سن بازنشستگی می رسند. البته در دو کشور آلمان و فرانسه، سن بازنشستگی برای زن و مرد، برابر است. کمترین سن بازنشستگی زنان متعلق به کشور ترکیه است که 50 سال است، و

بیشترین آن با 65 سال سن به کشور آلمان و فنلاند تعلق دارد. در کشور ایران سن بازنشستگی زنان 55 سال است که بین این دو رقم قرار دارد. کمترین سن بازنشستگی مردان متعلق به کشور ترکیه است، با 55 سال؛ و بیشترین سن، 65 سال است که در اکثر کشورهای اروپایی اعمال می شود. در کشور ایران سن بازنشستگی مردان 60 سال است که بین دو حد ترکیه و کشورهای اروپایی قرار دارد. مقایسه سن بازنشستگی در کشورهای مطالعه شده نشان می دهد که سن بازنشستگی در کلیه کشورهای اروپایی 5 تا 10 سال بزرگتر از سن بازنشستگی در ایران است، که احتمالاً می تواند با تفاوت میزان عمر و امید به زندگی آنها مرتبط باشد.

2-2-5) تطبیق میزان حق بیمه در کشورهای مطالعه شده

میزان حق بیمه در کشورهای تحت مطالعه در جدول شماره 3 آمده است.

میزان حق بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد (افراد خوداشتغال) در کشورهای مطالعه شده برای بهره مندی از بیمه های اجتماعی، شامل (بازنشستگی، ازکارافتادگی و بازمانگان)، در هر هشت کشور تحت مطالعه، معمولاً درصدی از درآمد ماهیانه ای است که از طرف فرد خویش فرما اعلام می شود. این درصد در کشورهای مطالعه شده از تفاوت معنی داری

برخوردار است. حداقل میزان بیمه در کشورهای مطالعه شده 8 درصد درآمد اظهار شده است که این رقم به کشور انگلیس و آن هم برای درآمدهای بالا اختصاص دارد. بعد از آن کشور سوئیس است با 9/5 درصد درآمد. حداکثر میزان حق بیمه در کشورهای مطالعه شده، 21/1 درصد درآمد اظهار شده است که برای سه برنامه بازنشستگی، ازکارافتادگی در کشور فنلاند اعمال می‌شود. رقم بعد از آن، 18/5 درصد است که برای همان سه برنامه بیمه اجتماعی در کشور آلمان اعمال می‌شود. در ایران میزان حق بیمه اجتماعی 16 درصد درآمد اظهار شده است که در حد میانی حداکثر و حداقل کشورهای تحت مطالعه قرار دارد.

جدول 3: مقایسه برنامه‌های تأمین اجتماعی کشورهای تحت مطالعه، با تأکید بر بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال در سال 2002 میلادی

نام کشور	میزان حق بیمه‌های اجتماعی سه برنامه بازنشستگی، ازکارافتادگی و بازماندگان	میزان حق بیمه برای پوشش کامل تأمین اجتماعی	میزان حق بیمه خوداشتغالی*
بلژیک	16/36 درصد درآمد	37/94 درصد درآمد	حداقل 14 درصد درآمد برای سه برنامه؛ بستگی به وضعیت سلامت و شرایط اجتماعی فرد دارد

مشابه حقوق‌گیران از کل درآمد؛ تمام حق بیمه از طرف خوداشتغال پرداخت می‌شود و سه برنامه پوششی دارد	26/7 درصد درآمد ج	21/1 درصد درآمد الف	فنلاند
بستگی به وضعیت فرد دارد (سلامت - تأهل - سن - سابقه کار - درآمد)	49/31 درصد درآمد	16/45 درصد درآمد	فرانسه
18/5 درصد برای سه برنامه بازنشستگی، ازکارافتادگی و بازماندگان	40/91 درصد درآمد الف	19/1 درصد درآمد	آلمان
9/5 درصد درآمد از شغل	26/94 درصد درآمد	23/8 درصد درآمد	سوئیس
چهار سطح بیمه وجود دارد: سطح دوم درآمدها هفته ای 2 پوند سطح سوم درآمد، هفته ای 6/95 پوند سطح چهارم درآمد بالا 8 درصد درآمد	21/9 درصد درآمد الف	21/9 درصد درآمد بیمه سطح اول (مستخدمان) ب	انگلیس
16 درصد درآمد برای سه برنامه، به اضافه 2 درصد کمک دولت. جمع، 18 درصد	27 درصد درآمد کمک دولت 3 درصد جمع 30 درصد		ایران

* مقصود از درآمد برای مستخدمان، جمع حقوق و مزایا است؛ و برای افراد خوداشتغال، کل درآمد از شغل یا مشاغل متعدد

الف) کمک هزینه خانوار از طرف دولت پرداخت می‌شود.
ب) سایر برنامه‌های تأمین اجتماعی را هم شامل می‌شود.
ج) هزینه‌های بیمه بی‌کاری نیز از طرف دولت پرداخت می‌شود.
مقایسه میزان حق بیمه در کش ورهای تحت مطالعه نشان می‌دهد که تفاوت معنی داری بین آن‌ها نیست، احتمالاً به این سبب که تأمین اجتماعی جدید از اروپا به جهان سوم آمده و لذا شاخص‌های اقتصادی آن تابع شاخص‌های جهانی است.

3-2-5) تطبیق رتبه بندی افراد تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی

ارتباط مستقیم بین میزان درآمد اظهار شده از طرف افراد خوداشتغال، در ابتدای عقد قرارداد بیمه اجتماعی، در حقیقت نوعی رتبه بندی را برای آن‌ها مطرح می‌کند که به نسبت میزان درآمدهای آن‌ها بررسی شدنی است و البته تابعی است از میزان درآمدها به طوری که احتمالاً هر فرد با توجه به میزان درآمدی که اظهار می‌کند در جای خاصی قرار می‌گیرد که عده‌ای بیشتر از او درآمد دارند و عده‌ای کمتر. لذا طیف وسیعی از درآمدها و به دنبال آن طیف وسیعی از سطوح حق بیمه را به وجود می‌آورند که عملیات حساب داری و محاسباتی پیچیده‌ای را برای نظام دریافت‌ها و پرداخت‌ها مطرح می‌کند. در این میان دو کشور وجود دارند که محدوده‌های ویژه‌ای را برای دسته بندی درآمدها

مشخص کرده اند و همه کسانی که در يك محدوده درآمدی ویژه قرار می گیرند، حق بیمه برابر و مشخصی را می پردازند و از مزایای مشخصی در حد همان محدوده درآمدی بهره مند می شوند. نمونه متعالی آن کشور انگلیس است. در این کشور چهار سطح برای بیمه شدگان تعریف شده است که يك سطح آن مربوط به کارگران کارفرما و سه سطح دیگر معطوف به افراد خویش فرما است.

4-2-5) تطبیق مشاغل تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی و صندوقهای مربوط به آنها

در کشورهای تحت مطالعه، طیف وسیعی از مشاغل آزاد تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی قرار دارند که تحت پوشش صندوق های مختلف بازنشستگی قرار گرفته اند. در کشور فرانسه طرح های مستقلی برای پوشش مشاغل مختلف ایجاد شده است؛ مثل طرح مستقل بیمه هنرمندان، طرح مستقل صنایع و تجارت، طرح مستقل مشاغل آزاد و طرح مستقل کشاورزی. هر کدام از این طرح ها با صندوق مستقل، خدمات بیمه ای تقریباً مشابهی را به افراد خوداشتغال تحت پوشش خودشان ارائه می کنند. در سال های اخیر به سبب کاهش تعداد افراد خوداشتغال در برخی مشاغل، این صندوق ها در هم ادغام شده و به دو صندوق کاهش یافتند. در آلمان حدود 40 صندوق برای پوشش بیمه اجتماعی پزشکان وجود دارد و

مشابه این صندوق‌ها برای حقوق‌دان‌ها و مشاوران. از سوی دیگر در برخی کشورها مثل ترکیه همه افراد خوداشتغال با حمایت یک طرح و یک صندوق مشترک، تحت پوشش بیمه اجتماعی قرار دارند. در مقایسه چند کشور تحت مطالعه به نظر می‌رسد کشورهای دارای تجربه و سابقه‌ای که مثل کشورهای اروپایی بیش‌تر در امر بیمه افراد خوداشتغال کوشیده‌اند، مشاغل بیش‌تری را تحت پوشش دارند و تعداد صندوق‌های آن‌ها هم بیش از یک صندوق است. ولی کشوره‌ایی که تجربه کم‌تری دارند و سابقه آن‌ها در این امر کم‌تر است، مثل دو کشور آسیایی تحت مطالعه، در انواع مشاغل تحت پوشش محدودیت دارند و همه مشاغل را هم با یک صندوق پوشش می‌دهند.

در ایران به علل مختلف از جمله جدید بودن بیمه مشاغل آزاد، مشاغل آزاد محدودی را پوشش می‌دهند؛ زیرا در تعریف حرف و مشاغل آزاد، شرط داشتن مجوز از دولت و شرط داشتن مکان و آدرس خاص برای انجام شغل مطرح شده است و همین تعریف موجب شده که بسیاری از صاحبان مشاغل آزاد نتوانند از بیمه اجتماعی بهره‌مند شوند. به علاوه، همه مشاغلی که تحت پوشش قرار گرفته‌اند نیز از طرف یک صندوق حمایت می‌شوند.

5-2-5) تطبیق مدیریت بیمه خوداشتغالی

در همه کشورهای مطالعه شده صندوق‌هایی مستقل ولی با نظارت و مدیریت یک نهاد عمومی، امر مدیریت بیمه افراد خوداشتغال را انجام می‌دهند. در همه کشورها از طرف دولت به این گونه صندوق‌ها درصدی کمک مالی می‌شود. در اکثر کشورها از جمله ایران و ترکیه، بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال به عنوان بخشی از نظام تأمین اجتماعی آن کشورها مدیریت می‌شود. در همه کشورها شرکت‌های بیمه غیردولتی یا نیمه‌دولتی وجود دارند که افراد خوداشتغال می‌توانند از آن شرکت‌ها هم برای بیمه‌های تکمیلی اعم از درمان، بازنشستگی، بیمه عمر، حوادث و غیره نیز استفاده کنند. تشابه مدیریت بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال در اروپا و ایران احتمالاً می‌تواند به این علت باشد که عمدتاً نظام تأمین اجتماعی در کشور ایران از کشورهای غربی تقلید شده و غیر از برخی موارد که در همه کشورها تابع ویژگی‌های زیست‌شناختی و فرهنگی است مثل سن بازنشستگی، بقیه امور به ویژه مدیریت آن باید مطابق کشورهای غربی باشد.

3-5) نتیجه‌گیری و پیشنهادات

مهم‌ترین هدف این تحقیق کسب شناخت درباره برنامه‌های کشورهای پیش‌رفته و در زمینه بیمه‌های اجتماعی افراد خوداشتغال است، در حدی که بتواند برای ایجاد تحول در برنامه‌های بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران استفاده شود. البته بخش اول این هدف در این پژوهش تا حد زیادی تحقق یافته است، ولی در خصوص به کارگیری این یافته‌ها در برنامه‌های تأمین اجتماعی ایران، باید به ویژگی‌های مشترک مهمی که در کشورهای اروپایی تحت مطالعه در موضوع بیمه‌های اجتماعی افراد خوداشتغال به چشم می‌خورد - از جمله وجود شفافیت در سرمایه‌ها و درآمدهای افراد جامعه و علاقه‌مندی مردم آن کشورها به پرداخت مالیات به دولت و وجود الزامات، همچنین روش‌ها و ابزارهای دقیق در فرآیند نظارت بر دارایی‌ها، میزان درآمدها و پرداخت‌های مالیاتی آن‌ها - توجه داشت. این وضعیت توانسته امکانات و زمینه‌های لازم را برای برنامه‌ریزی بیمه‌های اجتماعی افراد خوداشتغال در آن کشورها فراهم کند. لذا در برخی از این کشورها مثل انگلیس برنامه بیمه اجتماعی خوداشتغالی در چندسطح مختلف اجرا می‌شود؛ از جمله برای افراد کم‌درآمد که رایگان است، برای افراد خوداشتغال با درآمد متوسط که حداقل حق

بیمه هفتگی را می پردازند و برای کسانی که می‌ایراند از بازنشستگی بهتری استفاده کن ند؛ همچنین برای ماهی‌گیران، و افراد با درآمد بالاتر (با حق بیمه بیش تر) و بالاخره برای دارندگان درآمدهای خیلی زیاد که با دریافت حق بیمه درصدی از درآمد آن‌ها طراحی شده است؛ چنان که هر گروه حق بیمه خودشان را می‌پردازند و از مزایای آن هم بهره‌مند می‌شوند.

همچنین وجود صندوق های تکمیلی بیمه های بازنشستگی خصوصی و نیمه خصوصی توانسته است به مقدار زیادی به افزایش پوشش برنامه های بیمه های اجتماعی در کل جامعه کمک کند.

به علاوه کمک های دولت در سطح پایه، در اکثر این کشورها برای همه افراد مقیم آن کشور برقرار است. البته منبع مالی کمک های دولت، از مالیات‌هایی تأمین می شود که افراد جامعه می‌پردازند.

ولی در کشور ما هنوز شفافیت لازم در چگونگی پرداخت مالیات‌ها فراهم نشده است. به همین دلیل زمینه‌های فرهنگی لازم برای مشارکت مردم در فراهم کردن برنامه های مناسب تأمین اجتماعی به وجود نیامده است و اکثریت جامعه هنوز ارزش بیمه های اجتماعی را درک نکرده اند. آن‌ها تنها زمانی متوجه می‌شوند که دچار خسارت یا حادثه می‌شوند و

آن زمان هم خیلی دیر است.

بنابراین در کنار پژوهش انجام شده لازم است تحقیقات دیگری در زمینه امکان سنجی و روش شناسی به عمل آید و برنامه هایی در باب تأمین اجتماعی برای صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران اجرا شود تا برای تهیه برنامه های اجرایی شناخت لازم فراهم شود. با این مقدمه می پردازیم به ارائه چند پیشنهاد:

الف) انجام پژوهش های تکمیلی با روش های مراجعه مستقیم به افراد خوداشتغال در مشاغل مختلف در شهر و روستا، با هدف کسب شناخت نسبت به مسائل آن ها، چگونگی احساس نیاز آن ها به برنامه های بیمه های اجتماعی و دسترسی به نظرها و پیشنهادات آن ها در این زمینه.

ب) انجام پژوهش های ارزشیابی در باب برنامه های موجود بیمه های اجتماعی حرف و مشاغل آزاد در سازمان تأمین اجتماعی و سایر صندوق های ویژه، با استفاده از روش های تحقیق ارزشیابی در سه بعد داده ها، فرآیند و ستانده ها.

ج) بهره گیری از ویژگی های موجود در کشورهای مطالعه شده برای پوشش کامل بیمه اجتماعی انواع صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران؛ از جمله داشتن موانع قانونی موجود در ایران مثل نیاز به مجوز کار و وجود مکان و آدرس مشخص محل کار که

موجب محرومیت بخش عظیمی از صاحبان حرف و مشاغل آزاد از بیمه اجتماعی شده است.
د) سهم‌پذیری بیش‌تر دولت برای حمایت از بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد به ویژه در ابتدای کار آنها.

1. تارو، لستر (1376). آيندۀ سرمايه داري. ترجمۀ عزيز كياوند. تهران: انتشارات ديدار.
2. دستباز، هادي (1377). اصول و كليات بيمه اي اشخاص. تهران: انتشارات علامه طباطبايي.
3. راهنماي مقررات تأمين اجتماعي (1380). چاپ چهارم. تهران: انتشارات علمي فرهنگي.
4. زاهدي، مجرّضا (1375). بررسي علل عدم رشد بيمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد (رساله كارشناسي ارشد مديريت).
5. سازمان برنامه و بودجه (1378). برنامه سوم توسعه اقتصادي اجتماعي، فرهنگي، پيوست شماره 2، جلد اول. مركز انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
6. صفت زاده، م. (1374). تأمين اجتماعي در آلمان، نشرية كار و جامعه، شماره 10 و 11. مؤسسه كار و تأمين اجتماعي.
7. طالب، مهدي (1370). تأمين اجتماعي. تهران: انتشارات آستان قدس رضوي.
8. علي حسيني، مجتبي (1382). نظام تأمين اجتماعي در آلمان. مؤسسه كار و تأمين اجتماعي.
9. عليزاده، غلامرضا (1372). مباني تعاون. جزوة درسي دانشكده علوم اجتماعي، دانشگاه علامه طباطبايي.
10. قابلجو، منيژه (1378). مطالعه تطبيقي نظام خدمات درماني در كشورهاي منتخب ... (رساله دكترى).
11. كريمي، مظفر (1379). مطالعه تطبيقي بيمه خدمات درماني... (رساله دكترى مديريت).
12. Corder. Anne. "Self Employed in the united kingdom: Included or Excluded". International social security Review, Vol.52, 1.99, PP 31-46.

13. Croquet, Micheline (1983). "**Future prospects for the social protection of Self-Employed Non-Agricultural workers in Belgium**".
14. European commission (1995). "**Social Protection in European union, Directorate-General Employment Industrial Relation and Social Affairs**". PP 117-133.
15. Ginneken, Van wouter. "**Social Security for the Informal sector: A new challenge for the developing countries**". International social security Review, Vol. 52, 1.99. PP 48-97.
16. Madazli, Nuri (1984). "**Report of the Asian Regional round table meeting on pensions protection turkey: ISSA**".
17. Martin, B. Tracy; Martha, N. Ozawa (1995). "**Social security**". Encyclopedia of social work, 19th Edition, NASW Press. Washington D.C.
18. (ORGANIC), (CANCAVA) (CNAVPL) (1983). "**Pension insurance for Self-Employed Non-Agricultural Workers in France**". Issa.
19. Toni, Amon and Hans, Roth (2003). "**Social system Berne**". Switzerland.

